

Палій В. П.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНКЕКТИВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості вживання інвективних лексичних одиниць для вираження вербальної агресії на основі лексем сексуального, скатологічного та екскрементального спрямування. Характеризуються лексико-семантичні, стилістичні та синтаксичні одиниці вираження інвективних інтенцій для досягнення експресивної мети образи, девалоризації, агресивного спонування до виконання певних дій та актів зниженого характеру.

Ключові слова: *інвективна лексика, образа, обценна сфера, деструктивне значення.*

В статье рассматриваются особенности употребления инвективных лексических единиц для выражения вербальной агрессии с помощью лексем сексуального, скатологического и экскрементального направления. Характеризуются лексико-семантические, стилистические и синтаксические единицы выражения инвективных интенций для достижения экспрессивных целей оскорбления, девалоризации, агрессивного побуждения к выполнению определенных действий и актов сниженного характера.

Ключевые слова: *инвективная лексика, оскорбление, обценная сфера, деструктивное значение.*

The article focuses on the use of lexical items expressing verbal aggression on the basis of lexical units of sexual, scatological and excremental direction. Characterized by the lexico-semantic, stylistic and syntactic units of offence and insulting expression, these lexical units are used to achieve communicative goals of insult, devalorization, aggressive impulses to perform certain actions and acts of reduced order.

Key words: *injunctive vocabulary, insult, obscene sphere, destructive significance.*

Актуальність даного дослідження зумовлена широким розповсюдженням мовної агресії індивідів в сучасних соціумах, що знаходить яскраве втілення у мові та мовленні героїв художніх, публіцистичних творів французьких авторів; значимістю лексико-семантичних, інтонаційно-сміслових і стилістичних способів вираження агресії при передачі емоцій ворожості, гніву, огиди і презирства, а також реалізації відповідної інтенції адресанта; недостатньою вивченістю окремих аспектів семантики одиниць мови і мовлення, що функціонують в якості засобів передачі вербальної агресії у французькій літературі та усному мовленні.

Метою цієї роботи є виявлення комплексу способів прояву вербальної агресії для вираження негативних інтенцій мовця та досягнення деструктивної комунікативної мети.

Об'єктом вивчення даної статті є лексико-семантичні, синтаксичні, граматичні та стилістичні способи вираження вербальної агресії як засобу емоційного реагування, мета якого полягає в навмисній образі, заподіяній шкоди адресату або вираженні негативних емоцій у французькій мові. Очевидно, що дослідження такого важливого розділу лексики, як інвектива, повинне проводитися в аспекті національної специфіки їх функціонування в різних культурних спільнотах. Крім того, актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю більшості питань, пов'язаних з визначенням місця інвективи в системі мови, способами утворення ненормативної та обценної лексики і умовами її функціонування. Визначення власне лінгвістичної природи інвективної лексики та розгляд її мовного статусу є початковим етапом у дослідженні концептуальних основ лихослів'я, оскільки дозволяє сформулювати чітке розуміння обценізмів як мовних одиниць і визначити їх місце серед інших лексем. Російський лінгвіст О. Дуліченко [1] наголошує, що тіло людини являє собою єдність багатьох складників, які називають то частинами, то органами, то членами. Кожен із цих складників сама людина наділила іменами, словами, і в такому предметно-мовному співвідношенні вони зберігаються в свідомості людей. Лексична мікросистема позначень частин людського тіла є, безперечно, однією з найдавніших у будь-якій мові.

Проблемі функціонування інвективної лексики і вербальної агресії присвячені роботи російських, українських і зарубіжних дослідників (В.І. Жельвіс, А.Ю. Позолотін, О.В. Саржина, Л.О. Ставицька, С. Rouaupenc, С. Légaré, Ж.-П. Richette та інші). Методологічною основою дослідження послужили лексико-семантична інтерпретація лихослів'я П. Гіро [13], К. Руайренк [15], а також лінгвістичний аналіз лайок В.І. Жельвіса [3]. Матеріалом дослідження послужили зразки французької інвективної лексики зібраної шляхом часткової вибірки з лексикографічних джерел, інтернет-ресурсів, а також зразки художніх та публіцистичних творів французьких письменників. У всіх без винятку культурах існує ціннісно значуща домінанта, пов'язана з сексом, функціями виділення, назвами тварин і т. ін. Такі номінативні лексичні одиниці використовуються з інвективною та обценною метою. Лайливу лексику В. Мокієнко [4] класифікує за двома типами: "анально-екскрементальний" та "сексуальний". Французьку обценну лексику В. Мокієнко відносить до першого типу. Оцінюючи табуйовані одиниці за шкалою базових диференційних ознак стилістичного значення, можна сказати, що інвектива обов'язково володіє такими рисами, як ненормативність, емоційність, експресивність і спонтанність. Саме в наявності у лихослів'я двох діаметрально протилежних емоційних полюсів В.І. Жельвіс бачить "здатність мовного знака виражати протилежні значення" [3, с. 134]. Ця подвійність, покладена в основу інвективних слововживань, є джерелом поліфункціональності табуйованої лексики. П. Гіро, розмірковуючи про явище інвективи у французькій мові, пише: "Саме образ тіла, зокрема, його найбільш "низькі" частини – живіт і статеві органи – і служить "глибинною" підставою семіології та лексикології "грубості" (...), статеві органи, дефекація і гниття є архетиповими в "антиціннісній", що заперечує всяку цінність системи" [13, с. 8]. Так,

образ жіночих геніталій є найбільш табуйованим, оскільки позначає “слабкий, безвольний” об’єкт, на який спрямована дія. Як вважає Ж. Гійерон, 80 % образливих слів пов’язані зі сферою сексу та скатології [14]. Про подібну символіку матеріально-тілесного низу, або заду, свідчить значна кількість одиниць (156) які позначають цю частину тіла у французькій мові [16]. Таким чином, розмірковуючи про французьке лихослів’я сьогодні, ми можемо говорити про деякі базові архетипові “схеми”, що увібрали в себе нескінченну безліч самих різних денотатів, зокрема жіночий статевий орган, коли дана номінація використовується з обценною метою: *guichet* n.m.: *terme passablement vulgaire pour désigner un “sexe féminine passablement étroit”* [16], *minou* n.f.: *Alors je m’explique je suis lesbienne quelqu’un depuis 6 ans et j’adore son corps mais quand je dois lui faire un minou je suis degoutée par la mouille et je reste que sur son joli bouton d’amour si j’ai le malheur d’avoir de la mouille dans la bouche je vomit* [8, с. 111], *cramouille* n.f.: *Elle traverse une période de longue abstinence sexuelle forcée. Alors comme elle sait que tu la kiffes malgré tout ce qu’elle t’a fait endurer, elle veut t’emprunter juste un soir le temps de se soulager la boîte à cramouille, et te rejeter comme une merde* [8, с. 47]. Так, П. Гіро, розмірковуючи про символіку статевого акту робить такий висновок: “Статевий акт, будучи символом всякої перехідної діяльності, виражає ставлення могутності і немічності між активним діячем і пасивним об’єктом” [13]. К. Руайренк, слідом за П. Гіро, відзначає “загальну спрямованість образ до однієї і тієї ж мети: утвердження чоловіка перед обличчям жінки і перед іншими чоловіками за рахунок приниження когось іншого” [15, с. 108]. В основі статевого акту, як зазначає П. Гіро, лежить уявлення про “удар” (*coup*), який породжує всяку дію і є своєрідним поштовхом до цього дійства [13, с. 47]. Наприклад, *tirer un coup* vt: *J’ai dormi et ce matin j’ai été réveillé par des coups. Ça faisait tac tac tac tac et puis tactactactac et puis tacatacatatacatatacatac et puis plus rien. Ça a duré quelques minutes. Mes voisins tiraient un coup à 8h du matin un lundi avant d’aller au travail, ce qui démontre un bel enthousiasme, et aussi une certaine capacité à baiser à peine réveillé, avec la vessie pleine et la bouche pâteuse* [17]. Пропонуємо синонімічний ряд таких дієслів, з дослідження французького лінгвіста Ж. Гійерона: *baiser, enculer, foutre, se faire baiser comme un bleu, baiser jusqu’à l’os, baiser jusqu’au trognon (pour les amateurs de fruits)* [14, с. 20]. Інколи, такі синоніми вживаються не з обценною, а з експресивною комунікативною метою: *mettre* vt: *Belle débutante française se fait mettre!* [8, с. 111], *calcer* vt: *Le pilote devait être dans les hâtes de rentrer calcer sa bergère, car il posa son fer à souder avec dix broquilles d’avance sur la piste de Genève Cointrin* [18, с. 34]. Наступним інвективним міфом є дефекація і скатологізм, які, на думку В.І. Жельвіса, втілюють у собі нечистоту і “міцно асоціюються у французів зі статевою розпущеністю” [3, с. 234]. П. Гіро схильний вважати, що в основі даного міфу лежить швидше природна відроза, що викликається у людини екскрементами [13, с. 83]. Ключовою морфемою даного лексико-семантичного поля служить словоформа *merde* n.f., яка семантично і морфологічно мотивує експресивність всіх похідних від неї одиниць. Ось як характеризує семантику даного денотата Ж. Гійерон: *Ce terme prouve le genie humain de recyclage; à partir de ses excréments, il peut fabriquer un juron tout simple pour traduire déconvenu ou une douleur après le passage du marteau sur un doigt, “merde !”; qualifier une personne, un événement, un objet par un “tout ça c’est de la merde”; montrer une lucidité pessimiste par rapport à une situation, “on est dans la merde” ou, au contraire, constater l’aveuglement d’une personne, “elle a de la merde dans les yeux!. En fait, avec la merde, on peut pratiquement tout faire en matière d’insultes et injures: caca (version enfantine); zut, bordel de merde; allez vous faire voir; c’est nul, degueulasse; melasse, merdier; trou du cul.* [14, с.100]. Міфологічний та психолінгвістичний аналіз сучасних французьких інвективних слововживань показує загальне домінування деструктивного начала в обценізмах. Найбільш сильними за своїм інвективним впливом на адресата є табуйовані лексеми, які пов’язані зі скатологічним та екскрементальним образами, оскільки саме вони виявляють більшу, порівняно з “сексуальними” інвективами, спрямованість до негативної сторони значення. Особливо яскраво це видно на прикладі синонімічного ряду іменника *merde* n.f.: *merdas, se, n.m. ou n.f., interjection de merde et suffixation péjorative “asse”, désigne “quelque chose de plus répugnant encore que la merde; étron (matière fécale moulée (variantes: merdeux, baton merdeux, tige merdeuse, merde ambulante)* [14, с.100]. Викликає інтерес певна метафоризація таких словосполучень, яка пом’якшує інтенсивність обценізму та набуває комунікативної інтенції: *couler un bronze* vt: *J’imagine bien le service “innovation” chez Free: “Hey les gars ce matin, j’étais en train de couler un bronze dans mes toilettes, et je me suis dis: pourquoi pas mettre à dispo une API pour piloter la Box HD ?* [8, с. 47], *démouler un cake* vt : *Dans un prochain billet je te montrerai comment se nourrir dans un lit avec une perf ainsi que la méthode pour démouler un cake dans un tube relié au tout-à-l’égout* [8, с. 57]. Згідно класифікації, запропонованої П. Гіро [13, с. 60], можна виділити лексико-семантичні групи табуйованих одиниць, висхідних до сексуальної моделі, вираженої іменником *con*. Обценізми, похідні від даного слова, виявляють майже абсолютне домінування негативного значення над позитивним, що, на наш погляд, обумовлено подвійною вмотивованістю як експресивного семантичного компонента, в основі якого лежить табуйована форма *con*, так і морфологічного на основі пейоративних просторічно – арготичних афіксів, які додаються до кореневої морфеми (- *ard,- asse,*) *connasse* n.f: *Aujourd’hui, je retrouve sur mon capot une rose accompagnée d’un numéro de téléphone. Émoustillée, je compose le numéro. – C’est vous la connasse qui s’est garée en double file devant ma voiture? Bougez pas, j’arrive, j’ai deux mots à vous dire* [8, с. 46]. Таким чином, ці обценізми несуть в собі значний інвективний потенціал та вважаються найбільш образливими в сучасній французькій мові. У семантиці інвективної номінації особи знаходяться відображення недоліки людини, які засуджуються даним суспільством або конкретними учасниками комунікативного акту. По-перше, інвективна лексична одиниця обов’язково містить у собі оцінку, а для того, щоб оцінити об’єкт, людина “пропускає” його крізь себе. Крім того, оцінка суб’єктивна і ґрунтується не тільки на знанні, але й на ставленні суб’єкта до об’єкта. По-друге, інвектива є комунікативно – спрямованою одиницею і її розуміння є неможливим поза сферою людського спілкування: *Par – dessus le marché, Madame Rosa essayait de remuer le cul comme dans un sex-shop, mais comme chez elle, le cul dépassait les possibilités humaines ... siyyuid! Je crois que*

c'était la première fois que j'ai murmuré une prière, celle pour les mahboul, mais elle a continué se tortiller avec un sourire coquin et une chatte comme je ne le souhaite à personne [12, с. 161]. Поняття обценної лексики традиційно передбачає стилістично знижені лексичні одиниці, пов'язані з сексуальною сферою людського життя. Іноді до її складу включають також скатологічну лексику, пов'язану з процесами дефекації. Інвектива – це пейоративна, оціночна одиниця, яка виступає як засіб вербальної агресії. Найважливішою характеристикою інвективи є її комунікативна природа; інвектива завжди реалізує функцію негативного впливу, образи, приниження і т.д. В інвективному лексичному інвентарі ми, слідом за Г. В. Дмитрієнком [2], виділяємо дві великі групи: експлетивні (імпресивні) та агресивні (експресивні) інвективи. До експлетивних (імпресивних) інвектив відносяться ті інвективні лексичні одиниці, які використовуються мовцем для висловлення власного ставлення не до людини, а до описуваної ситуації в цілому. Мова йде про вигуківі інвективи, або власне лайки: *Elle respectait les croyances des autres, la vache, mais je l'ai vue manger du jambon* [12, с. 53]. Агресивні інвективи, в свою чергу, поділяються на інвективні номінації особи (ІНО) та інвективні імперативи (ІІ). ІНО можуть мати загальне значення несприятливого враження від людини, конкретизуючи окремі якості: недоліки зовнішності, вікові характеристики, національну приналежність, професію і т.д. Інвентар ІНО включає в себе як власне інвективи (експресивні пейоративні позначення недоліків людини, агресивність яких закріплена вже на рівні мови), і потенційні інвективи (мовні одиниці, що містять у своїй семантиці негативну оцінку, мають потенціал образи і в певній ситуації здатні вживатися або, скоріше, сприйматися адресатом як складові вербальної агресії): *... je ne suis pas héréditaire, je ne vais pas tuer ma pute de mère parce que c'est déjà fait, Dieu ait son cul, qui a fait beaucoup de bien sur cette terre, et je vous emmerde tous, sauf Madame Rosa qui est la seule chose que j'aie aimée ici...* [12, с. 235]. Інвективні імперативи це агресивні вербальні спонукання співрозмовника здійснити непроститу, принизливу, засуджувану суспільством дію: *mange ma chatte, nique ta mère, suce ma bite, fais-moi léchouille, pinauculmettable*. Семантика ІНО завжди відображає фізичні та духовні якості людини, що піддаються осуду з боку носіїв даної мови і культури. На рівні мови існує лише обмежена кількість установлених шаблонних форм інвективних спонукань. Найчастіше, вигуківі інвективи, або лайки, є результатом морфологічної транспозиції іменників і, рідше дієслів, прикметників і займенників. Зазначені класи слів переходять в розряд вигуків та десемантизуються. Серед лайливих імперативів французької мови практично немає тих, які завжди існували як інвективні вигуки. Приклади такої вигукової модальності з метою підсилення інвективного впливу, знаходимо у творах французького письменника Луї – Фердинанда Селіна: *Ah! vache! de saligaud de vache! Ah! il m'étripe le voyou! Jamais j'aurais cru possible!... Et moi, empotée!...* [9, с. 970]. Нерідко інвективні одиниці, застосовані з метою пейоративного звертання, викликають неадекватну реакцію адресата з метою самозахисту, яка перетворюється на обценний наступ останнього. У творі Л.Ф. Селіна ми спостерігаємо процес інвективації висловлювань адресата, який сам перетворюється на інвектора. До героя роману звертається міфологічна істота Сирена: *Yop! Eh! dis donc! hop! Ferdinand! tu dis plus bonjour folichon! Grand tordu! crâneur malpoli! Où que tu te précipites?* [9, с. 11]. Інвектор підсилює агресивну характеристику адресата, розбиваючи конфлікт та підсилюючи образи, застосовуючи імпресивні одиниці *belle bite ta affreux* [9, с. 12]. Відбувається діалог на основі віднесення інвектума до усталеного в лінгвокультурах типу жорсткості носія з домінуванням сексуальних та грубих образ: *Chère morue!* – відповідь – *Vieux croulant, coquin putassier! vieux trousseur! Ravageur de pertes! honteux! honteux prostateux! Mange-foutre! Navrante ordure! Fleur de fosse, barbaque d'épandage* – відповідь – *Navrante âme d'étron! pipi* [9, с. 11-13]. Далі інвектор продовжує акумулювати та конкретизувати мовні засоби, активізуючи агресивне спілкування: *Fruit de la mer! t'es en l'air! vieux gaz! Plumet! Baudruche! [...] culotté fretin!* [9, с. 13]. Зміст образ інколи є відсутнім, інвектива залишається не вираженою через свою слабку інформативну наповненість, але присутньою в синтаксичній структурі висловлювань за допомогою акумуляції дієслова *dire* та вигуків: *Et que tout enivré t'as ... t'as ... t'as ... comme ça qu'il a dit! ... qu'elle a dit ... qu'ils ont dit!... que si ... si ... que ça ... que ... que ... si ... si ... qu'à ... voilà! ...* [9, с. 13]. Врешті-решт, гнів "ображеного" перевищує межу та продукує цілу серію набагато сильніших інвектив сексуально-скатологічного характеру, підсилюючи вживання імперативу та суб'єктиву: *Passe-moi donc l'encre de la Seine ... tu vas voir comment j'ai à dire ... comme je me la trempe la bite dans du vitriol! si ça va fulminer, embraser, crépiter la supplique! que j'aurai jamais pire foutu qu'au moment qu'on me pisse au cul! Mords crevasse! Amène moi quelque étron solide, tout près là! ... [...] que je trempe ma plume dare dare ... que je l'humecte ... Maintenant dévergonderie! ... retourne à tes gogs! t'es sortie pour rien ... immerge!* [9, с. 15]. ІНО в прямій формі можуть використовуватися як єдиний і самостійний засіб номінації третьої особи, яка не є безпосереднім учасником даного комунікативного акту. До прямого вираження такої номінації відноситься, насамперед, вживання інвективи у формі звертання. На прикладі евфемізму ми бачимо зразок вдального агресивного порівняння, застосованого до іншої особи: *... ce qu'il y a de certain, c'est que tous autant que vous êtes, c'est rien qu'un petit four que vous avez entre les jambes et encore un bien mou!* [10, с. 187]. В такому випадку ІНО виступає як субститут інших, неінвективних форм індивідуальної чи колективної номінації (власне ім'я, номінації за професійною, соціальною приналежністю, поведінкою) і стає основною, переважаючою характеристикою особи або групи. На прикладі зразків, взятих з творів французьких авторів Л.Ф. Селіна, Р. Гарі ми бачимо, як граматичні особливості зміни роду іменника значно посилюють деструктивний характер інвективи: *ce brebis, ce putain* [11, с. 223], *ma petite mufle d'amie* [11, с. 159], *gredine* [10, с. 253], *bandite* [11, с. 320]; а також, зміна граматичної категорії на основі ад'єктивації іменника: *c'était fumier comme proposition* [11, с. 465], *ma putaine existence* [11, с. 542], [...] *et se tortillait en marchant sur ses hauts talons en faisant des gestes pédés pour ameuter les clients ...* [12, с. 143].

На підставі проведеного нами аналізу текстових фрагментів, що ілюструють агресивну комунікативну взаємодію мовців, виявилось можливим зробити висновок про те, що засоби створення агресивних висловлювань обумовлюються переважно їх лексичним, синтаксичним та граматичним наповненням, а також автор-

ською описовою характеристикою реплік інвекторів. Нами було показано, що найбільший вплив на агресивні емоції комунікантів мають лексичні стилістичні засоби. Так, в статті зазначено, що лексичні засоби, по-перше, дозволяють виявити агресивність нейтральної лексики, по друге, додають експресивності мовним одиницям з негативним наповненням. Вивчення лексичних стилістичних інвективних засобів забезпечило можливість визначення їх основної функції емоційного реагування, а саме, вказівку на рівень емоцій комуніканта або його ставлення до суб'єкта спілкування. Дослідження синтаксичних засобів організації лексичних одиниць, обраних агресором, показало їх значну роль у підсиленні інвективних характеристик мовця. Інвективний спосіб спілкування продовжує залишатися активно діючим агресивним засобом майже у всіх соціальних групах, хоча в цьому відношенні між групами можливі значні розбіжності.

Перспективним для подальшого дослідження є стійка життєздатність цього лексичного контенту та його об'єктивна необхідність в системі утворення і сприйняття мовлення.

Література:

1. Дуличенко А. Д. Язык и тело. Большой словарь мата. Т. – СПб. : ООО “Изд – во “Лимбус Пресс”. – 2005. – С. 35-48.
2. Дмитриенко Г. В. Вербальная инвектива в англоязычном лексическом субстандарте. Дисс. к. ф. н. Пятигорск. – 2007. – 166 с.
3. Жельвис В. С. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира . – М. : Ладомир. – 2001. – 350 с.
4. Мокиенко В. М. Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное. – Русистика. Берлин. – 1994. – № 1/2. – С. 50-73.
5. Позолотин А. Ю. Инвективные обозначения человека как лингвокультурный феномен (на материале немецкого языка). Дисс. к. ф. н. Волгоград. – 2005. – 248 с.
6. Саржина О. В. Полиситуативность инвективной лексики // IV Сибирская школа молодого ученого. Томск.- 2001. – Т. 2. – С. 105-109.
7. Ставицька Л. О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
8. Ch.Boutler. Putain de merde [Електронний ресурс] Charles Boutler. – 1997-2012. – 249 p. – Режим доступу : <http://www.lulu.com/shop/charles-boutler/putain-de-merde/paperback/product-20174044.html>
9. L-F. Céline. Mort à crédit, Romans I. – Paris : Gallimard, 1958. – 296 p.
10. L-F. Céline. L'école des cadavres. – Paris : Editions Denoel, 1938. – 300 p.
11. L-F. Céline. Voyage au bout de la nuit. – Paris : Edition Henri Godard, Pléiade Gallimard. – 1988. – 1582 p.
12. R.Gary. La vie devant soi. – Barcelone : Mercure de France, 2008. – 273 p.
13. Guiraud P. Les gros mots. – Paris : 2 éd. P.U.F. “Que sais-je ?”, 1976. – 124 p.
14. Gilles Guilleron. Le Petit Livre des gros mots. – Paris : Éditions First, 2007. – 160 p.
15. Rouayrenc Catherine. Les gros mots. – Paris, 3e éd., P.U.F. “Que sais-je ?”, 1998. – 128 p.
16. <http://www.languefrancaise.net/bob/syno.php?id=139&synonyme=anus>
17. <http://www.google.com.ua/search?q=2011%5D.&oq;&oq2007;2009&oq>
18. San-Antonio. Papa, achète-moi une pute. Paris: Fleuve Noir.- 1989. – 218 p.